

ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN FİKRİ GELİŞİMİ, TÜRK BİRLİĞİ FİKRİ VE TÜRK YURDU'NDAKİ YAZILARINA GÖRE TARİHÇİLİĞİ

Dr. Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU*

Öz

Zeki Velidi Togan, 1890 yılında Başkurdistan'ın Küzen Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Arapça ve Farsça'yı anne ve babasından öğrenen Zeki Velidi'nin eğitiminde aile çevresinin büyük bir rolü vardır. Gençlik yıllarında Tatar kökenli reformist İslam alimlerini okumuş, bazılarıyla tanışarak onlardan etkilenmiştir. Daha sonra Rus şarkiyatçılar muhitine girerek onlarla yakın temas halinde olmuş, Rus alimlerin Türk tarihiyle ilgili çalışmalarını takip etmiştir. Togan, Türk tarihi üzerine yaptığı çalışmalarına umumi bir açıdan yaklaşmıştır. Türkistan tarihi konusunda dünya çapında bir otorite konumuna yükselmiştir. Türkiye'de modern manada ilk Türkistan tarihi araştırmalarını ve aynı zamanda ilk tarih metodolojisi çalışmalarını yapmıştır. Türk Yurdu'nda kaleme aldığı yazıları onun aslında neredeyse bütün ilmi hayatı boyunca eserlerinde ileri sürdüğü fikirlerin bir hulasasını yansıtmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda onun Türk Yurdu'nda yazdığı yazıları inceleyerek tarihçiliği hakkında çıkarımda bulunmayı amaçladık. İlk önce fikirlerine tesir eden yetiştiği muhiti inceledik, peşinden Türklük fikri ve Türk Yurdu'ndaki yazılarından hareketle tarihçilik anlayışını ve umumî Türk tarihine bakışını değerlendirdik.

Anahtar kelimeler: Zeki Velidi Togan, Türkistan, Tarihçilik, Türk Birliği.

Intellectual Evolution Of Zeki Velidi Togan And His Historiography According To His Articles In The Turk Yurdu

Abstract

Zeki Velidi Togan was born in 1890 in Kuzen Village in Bashkortostan. The family circle played a major role in the education of Zeki Velidi, who learned Arabic and Persian from his parents. In his youth, he read the works of Tatar reformist Islamic scholars and was influenced by some of them. Later, he joi-

Geliş Tarihi: 18 Şubat 2021 - Kabul Tarihi: 03 Mart 2021.

Atıf Bilgisi: Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, "Zeki Velidi Togan'ın Fikri Gelişimi, Türk Birliği Fikri ve Türk Yurdu'ndaki Yazılarına Göre Tarihçiliği", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 128, Sayı: 252, İstanbul 2021, s. 53-70.

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oguzhan0037@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2396-6022.

ned the Russian Orientalist circle and was in close contact with the Russians. He followed the studies of Russian scholars on general Turkish history. Togan approached his studies on Turkish history from a general perspective. He has become a worldwide authority on the history of Turkistan. He has made the first Turkestan historical research in the modern sense in Turkey. He also has carried out studies on the methodology of history for the first time in Turkey. His writings in Turk Yurdu actually reflect a summary of the ideas which he put forward throughout his scientific life. For this reason, in our study, we aimed to make inferences about his historiography by examining his articles in Turk Yurdu. First, we examined the circles that influenced his ideas, and then we evaluated his historiography and view on general Turkish history according to his writings in Turk Yurdu.

Keywords: Zeki Velidi Togan, Turkestan, Historiography, Turkish Union.

Giriş

Hayatının neredeyse her dönemini mücadeleyle, bilhassa Türk milletinin mukadderâtı meseleleriyle uğraşarak geçiren Zeki Velidi Togan, Türk tarihçiliğinin temellerini atmış bir ilim adamıdır. Türkiye'deki ilk tarih metodolojisi kitabını kaleme almış ve bu yönüyle tarih ilminin nasıl yapılacağı hususunda yol gösterici olmuştur. Türkiye'deki Türkistan ve umumî Türk tarihçiliğinin kuruluşu ve gelişimine de önemli katkılarda bulunmuştur.

Togan'ın hayatı ve faaliyetleri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları lisansüstü tezler,¹ bazıları ise araştırma kitap ve makalelerdir. Son yıllarda Zeki Velidi hakkında hazırlanan en kapsamlı eser Serkan Acar'ın editörlüğünü yaptığı kitaptır.² Bu kitabın içerisinde Zeki Velidi'nin pek çok yönünü aydınlatan kıymetli yazılar bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde Zeki Velidi'nin fikri gelişimine etki eden tesirlerin ihmal edildiği göze çarpmaktadır. Bu önemli eksiğin Ahmet Kanlıdere tarafından giderildiğini zikretmek gerekir.³ Zira Kanlıdere, Togan'ın yetiştiği aile muhitinin onda bıraktığı etkiyi, ilk gençlik yıllarındaki temaslarını, bu yıllarda okuyup etkilendiği kitapları ve Rusya'da yazdığı eserlerini inceleyerek onun fikri evrelerini tespit etmeye çalışmıştır. Buna göre Zeki Velidi'nin Rusya'da ilk önce Tatar aydınların etkisiyle reformist İslamcı, Rus şarkiyatçılar muhitinin etkisiyle sosyalist, halkçı ve son olarak Bolşevik Devrimi'nin ilk yıllarında Türklük fikrine doğru bir fikri evrim geçirdiği söylenebilir.⁴ İsenbike Togan

¹ Akhat Salihov, *Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın Hayatı ve Muhaceretten Evvel Rusya'da Yayınlanmış Eserleri*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997; Çağdaş Görücü, *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009; Süha Durak, *Zeki Velidi Togan'ın İlmî Hayatı, Din ve Tarih Görüşü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016; Sueda Kapusuz, *Zeki Velidi Togan'ın Rusya'da (Şûrâ, Vakit ve Süyüm Bike'de) Yayınlanan Makaleleri: İnceleme ve Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016; Ömer Özercan, *Bir Medeniyet ve Tarih Mütefekkeri Zeki Velidi Togan*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

² *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Editör: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.

³ Ahmet Kanlıdere, "Zeki Velidi Togan'ın Fikri İnkişafı", *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 23-48.

⁴ Ahmet Kanlıdere, "Zeki Velidi Togan'ın Fikri İnkişafı", s. 44-45.

ise Zeki Velidi'nin eserlerinde Türk tarihine bütüncül bir bakışla yaklaştığını onun *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserini inceleyerek ortaya koymuştur.⁵

Togan'ın tarih ilmine yönelmesi 1911 yılından itibaren olmuştur. Rus Devrimi sırasında Türklük şuurunun daha da belirginleşmesiyle Türk tarihine ağırlık vermiştir. Çalışmamızda onun *Türk Yurdu*'nda yazdığı yazılarını inceleyerek tarihçiliği hakkında çıkarımda bulunmayı amaçladık. Çünkü *Türk Yurdu*'nda kaleme aldığı yazıları onun aslında neredeyse bütün ilmi hayatı boyunca eserlerinde ileri sürdüğü fikirlerin bir özetini yansıtmakla birlikte, tarihçilik anlayışı hakkında da fikir vermektedir. Bu çalışmada ilk önce onun fikirlerine tesir eden yetiştigi muhite değindik, peşinden Türklük fikri ve *Türk Yurdu*'ndaki yazılarından hareketle tarihçilik anlayışını ve umumî Türk tarihine bakışını değerlendirdik.

Türkiye'nin en köklü dergilerinden biri olan *Türk Yurdu*'nda yazdığı yazılarına göre Togan'ın tarihçilik anlayışını değerlendirme amacı taşıyan bu çalışmada onun tarih araştırmacılarına vermek istediği metod, yabancı dil öğrenmenin önemi, yabancı ilim adamlarıyla kurulan işbirliği ve uluslararası kongrelere katılmanın gerekliliği hakkındaki düşüncelerine yer verdik.

Yetiştigi Muhit ve Fikri Gelişimi

Zeki Velidi Togan, 1890 yılında Başkurdistan'ın Sterlitamak uyezdine bağlı Küzen Köyü'nde doğmuştur. Çocukluk yıllarında bir yandan özel Rusça dersleri almış ve bir yandan da babasından Arapça, annesinden ise Farsça'yı öğrenmiştir. Hem anne hem de baba tarafından müderris bir aileden gelmesi, onun ilmî tekâmülünde önemli bir rol oynamıştır. 1902'den sonra dayısı Satlıköglü Habib Neccar'ın medresesine devam etmiş ve ardından 1906-1908 yılları arasında Kazan'a giderek Kasımiye Medresesi'ne girmiştir.⁶ Burada medrese dışında modern eğitim kurumlarının kurulmasını sağlayan ve "*Dilde, fikirde, işte birlik*" sloganıyla öne çıkan İsmail Gaspıralı'nın "*Usûl-i Cedid*" hareketiyle tanışmıştır.⁷ Tabiki Togan'ın fikir hayatına katkıda bulunan unsurlar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kasımiye Medresesi'nde bulunduğu sıralarda Aşmarin ve düşünceleriyle onu etkileyen Hakas Türklerinden şarkiyatçı Prof. Nikolay F. Katanov⁸'dan faydalanma imkânı bulmuştur.⁹ Bunun yanı sıra Baron Viktor von Rosen, W. Barthhold ve Macar Türkolog Vambery gibi bilim adamlarının etkisi altında kaldığını hatıralarında kendisi de ifade etmiştir. Musa

⁵ İsenbike Togan, "Umumi Türk Tarihine Giriş: Zeki Velidi Togan'ın Türklerin Tarihini Bir Sistem İçinde Kurgulayışı", *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 161-180.

⁶ Zeki Velidi Togan, *Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, Tan Matbaası, İstanbul 1969, s. 12-18.

⁷ Çağdaş Görücü, *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*, s. 59-60.

⁸ Aslen Hakas Türklerinden olan Katanov, 1884-88 yılları arasında St. Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'nden mezun olmuş ve tamamen bilimsel araştırmalarına yoğunlaşmıştır. Türkoloji bilimine mühim katkılar sağlayan Katanov'un yaklaşık 9.000 kitaptan oluşan özel kitaplığı, bugün İ.Ü. Türkiyat Enstitüsü'nde korunmaktadır. Bkz. Mustafa S. Kaçalın - İsmail Türkoğlu, "Katanov, Nikolay Fyodoroviç", *TDVİA*, XXV, Ankara 2002, s. 28-29.

⁹ Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 4-5.

Carullah,¹⁰ Rızaeddin b. Fahreddin¹¹ ve Abdürreşid İbrahim¹² gibi âlimlerle tanışmış, yetiştiği ortam sayesinde tanıdığı bu âlimler ve onların fikirleri, Togan'ın Rus egemenliği altında geri kalmış Türk topluluklarının kültürü, tarihi ve dili ile ilgili çalışmalara yönelişinde oldukça etkili olmuştur.¹³

Togan'ın ilmi olarak tanınması ise 1912 yılına rastlamaktadır. Aynı yıl içinde yayınladığı “*Türk ve Tatar Tarihi*” adlı eseri, onun çeşitli Türk topluluklarının aydınları arasındaki ününü artırmıştır. Bu eser sayesinde Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Katanov, Aşmarin ve Barthold başta olmak üzere birçok âlimin övgüsünü elde etmiştir. Daha sonra Kazan Üniversitesi'nin Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti'ne üye seçilmiş ve 1913'te bilimsel araştırma yapması için Fergana'ya; 1914'te ise St. Petersburg'daki Rusya Bilimler Akademisi tarafından Buhara Hanlığı'na gönderilmiştir.¹⁴

Togan'ın tüm hayatı boyunca meşgul olduğu Türk illerinin mukadderatı meseleleri onun fikri dünyasını etkilerken, ilmi ve siyasi hayatını da şekillendirmiştir. Siyasi faaliyetleri Rusya İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte başlamıştır. Sovyet yönetiminin Orta İdil boyunda etkinliğini artırmasıyla beraber buradaki Başkurt güçlerinin varlığı, Bolşevikler için temel sorun haline gelince Stalin, Başkurt kuvvetlerinin dağıtılması kararını vermiştir. Bunun üzerine İdil boyunda Bolşeviklere karşı mücadele etmenin mümkün olmayacağını anlayan Togan, Türkistan'a geçmiştir. Burada bir yandan başında Enver Paşa'nın bulunduğu Basmacılar Hareketi'ne katılırken bir yandan da Türkistan Milli Birliği'ni kurarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1922 yılının Ağustos ayında Enver Paşa'nın şehadeti üzerine Türkistan'da mücadele yürütenin mümkün olmadığını görerek, Türkistan sorununu uluslararası alana taşıma gâyesiyle Avrupa'ya gitmeye karar vermiştir. Abdülkadir İnan ile birlikte İran ve Afganistan üzerinden önce Hindistan'a ulaşmış, oradan deniz yoluyla Türkiye üzerinden Marsilya'ya ve oradan da Paris'e gitmiştir. Bir süre burada kaldıktan sonra yine Abdülkadir İnan ile birlikte Berlin'e geçmiştir.¹⁵ Togan burada hem Türkistan Milli Birliği'nin kongresini düzenlemiş hem de bilimsel araştırmalarına yoğunlaşmıştır.

Türkiye'ye Gelişi ve Türk Tarihçiliğine Katkıları

Zeki Velidi Togan, Avrupa'ya gittikten sonra, dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in daveti üzerine Türkiye'ye gelmiştir. 12 Nisan 1925'te

¹⁰ Ahmet Kanlıdere, *Kadimle Cedit Arasında Musa Carullah: Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.

¹¹ İsmail Türkoğlu, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin (1858-1936)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

¹² İsmail Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997.

¹³ Togan, *Hatıralar*, s. 62-63, 79, 135. Şerif Mardin de Zeki Velidi'yi etkileyen Tatar muhitine değinmiştir. Bkz. Şerif Mardin, “Abdurheshid İbrahim and Zeki Velidi Togan in the History of the Muslims of Russia”, *Rethinking Central Asia*, ed. Korkut A. Ertürk, Ithaca Press, Lübnan 1999, s. 121.

¹⁴ Baykara, *Zeki Velidi Togan*, s. 6; Görücü, *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*, s. 63.

¹⁵ Baykara, *Zeki Velidi Togan*, s. 11-14; Nadir Özbek, “Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan'dan Büyük Türkistan'a”, *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 297-298.

Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa, Togan'ı çağırılmış ve Hamdullah Bey'in kendisine yazdığı mektupları göstermiştir. Bu sırada Cambridge hocalarından Prof. E. Browne, neşrini tasarladığı Türk ve İran tarihine ait Farsça ve Arapça eserlerin tenkitli neşri üzerinde çalışmak için, Togan'ı İngiltere'ye çağırılmıştı. Oraya gitmeyi tasarlayan Togan, Hamdullah Bey'in mektubu ve ardından Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Dekanı Köprülüzâde Fuad Bey'in Türkiye'ye davet için gönderdikleri mektupların tesiriyle İngiltere yerine Türkiye'yi tercih etmiştir.¹⁶ Hamdullah Suphi Bey, Togan'ın Türkiye'ye getirilmesinin onun Maarif Vekili iken yaptığı en hayırlı işlerden biri olacağına inanıyordu. Nitekim Togan'ın Türk tarihçiliğine yaptığı katkılar onun bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye'ye gelir gelmez Hamdullah Suphi Bey tarafından Te'lif-Tercüme Heyeti azalığına tayin edilmiştir. Yine Hamdullah Bey'in teklifiyle Türk Ocağı'nda Türk kavimlerinin mukadderâtı meselesine dair konferanslar vermeye başlamıştır. Bu arada Türkiye'de İlimler Akademisi ve bir Tarih Araştırma Enstitüsü kurulması hususunda projeler sunmuştur. Bir de Çağatay edebiyatı tarihine ait Neng'ler ve Reşideddin'in *Cami'üt-Tevarih'i* ile Topkapı Sarayı'nda bulunan Hafız Ebru Tarihi'nin Farsça metinlerinin tercüme edilerek neşrine dair tekliflerde bulunmuştur. Togan, yedi büyük cilt halinde neşredilecek olan bu eserin Çağatay edebiyatı ve Reşideddin'e ait çalışmalarının ilk ciltlerini teslim etmiştir. Ancak Hamdullah Suphi Bey görevinden ayrılınca Togan'ın çalışmaları yarım kalmış ve Çağatay edebiyatına ait hazırladığı eser Maarif matbaasında kaybolmuştur.¹⁷

Togan, 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Tezi'nde ortaya atılan bazı iddialara karşı çıkmış, fakat maruz kaldığı tepkiler üzerine yeniden Avrupa'ya gitmeye karar vermiştir.¹⁸ Sadece ilmi olmadığını düşündüğü bazı iddialara karşı çıkmasına rağmen bu mesele şahsileştirilmiş ve Zeki Velidi adeta linçe uğratılmıştır. Bununla beraber kendisine karşı ilmi haset besleyenlerin engellemelerini görmezden gelmiştir. Bu durum hayatının merkezine ilmi faaliyetleri koyduğunu göstermektedir.¹⁹ Avrupa'nın muhtelif merkezlerinde yedi yıl boyunca bilimsel çalışmalar yaptıktan sonra, Türkiye'ye dönmüş ve 1 Eylül 1939'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne tayin edilmiştir.

Milliyetçilik Anlayışı ve Türk Birliği Fikri

Rusya'dan Türkiye'ye gelen Türk kökenli aydınların birçoğu genellikle Türk dili ve tarihiyle ilgili bilimsel çalışmalara yoğunlaşmışlardır. Bu aydınların bir kısmı Türkiye dışındaki Türk topluluklarının tarihine ve kültürüne

¹⁶ Zeki Velidi Togan, "Hamdullah Suphi Bey'e Ait Bazı Hatıralar", *Türk Yurdu*, C. 6, S. 332, Şubat 1967, s. 27.

¹⁷ Togan, "Hamdullah Suphi Bey'e Ait Bazı Hatıralar", s. 28.

¹⁸ Togan, Türklerin Türkistan'dan göçlerinin kuraklıktan kaynaklandığı iddiasına karşı çıkıyor, kuraklık tezini kanıtlamak için dile getirilen "on yedi kumaltı şehri" ile ilgili görüşlerin yanlış olduğunu belirtiyordu. Bkz. Görücü, *a.g.t.*, s. 150; Baykara, *a.g.e.*, s. 23-24.

¹⁹ Serkan Acar, "Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi", *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 185.

olan ilgiyi artırmak için de çalışmışlardır. Araştırmalarında Türkistan tarihine ağırlık veren Togan ve diğer aydınların ortak amacı sadece Türkistan'ı değil, bütün Türk dünyasını incelemek, Türk illerinin birbiriyle olan münasebetlerini öğrenmek ve böylece Türk memleketlerinin problemlerine çözüm bulmak olmuştur.

Zeki Velidi, Rusya'dan gelen diğer milliyetperver Türk aydınları gibi genellikle *Türk Yurdu*,²⁰ *Yurt Bilgisi*²¹ ve *Orhun*²² gibi Türkçü dergilerde yazılar yazmaya önem vermiştir. Togan, Türkler arasında kültürel birliğin sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Aslında Rusya'dan gelen diğer aydınların da genel düşüncesi bu yöndedir. "Türk" tanımı içinde, Türk dilinde konuşan ve hatta bazı durumlarda dilini unuttuğu halde milli şuurunu muhafaza edenleri de saymakta, bunlar arasındaki tam şuurlu kısmın Türkiye Türkleri olduğunu öne sürmektedir. Ona göre Türk milliyetçiliği tarihten gelen soy birliğini milleti teşkil eden unsurlardan sayıyorsa da diğerlerine üstünlük iddiasında bulunan antropolojik ırk prensibini hiçbir zaman kendi milli teşekkülünde müessir bir faktör olarak almamıştır. Bu görüşünü "Bugün dahî İngiliz, Arap, Zenci ve Çerkeslerden Türk harsına tereddütsüz ve nihai olarak iltihak edenleri milletimiz kendisinden sayar."²³ şeklinde belirtmiştir.

Togan'ın faaliyetlerini belirleyen temel ülküsü, Türklerin birliğini sağlayacağına inandığı "Uluğ Türkistan" fikridir. 10-22 Eylül 1922'de Taşkent'te düzenlenen Umûmî Türkistan Kongresi'nde "Uluğ Türkistan"ın orta, batı ve güney olmak üzere üç bölgeden meydana gelen bir federasyon olabileceğini, Başkurdistan'ın "Küçük Başkurdistan" denilen doğu kısımlarının da Batı Türkistan içinde yer alabileceğini öngörmüştür. Kazanlıların ise Başkurtların batı kısımlarını da içine alarak bir "İdil-Ural Cumhuriyeti" kurmaları gerektiğini belirtmiştir. Bunların hayata geçirilmesinin ardından Doğu Türkistan, İdil-Ural ve "Uluğ Türkistan"ın "Büyük Türkistan Konfederasyonu" adı altında birleşebileceğini de düşünmüştür. Togan ilk önce "Büyük Türkistan Konfederasyonu" içinde görmemekle beraber Doğu Türkistan'ın doğusundaki Çin hakimiyetinde olan Müslüman Türklerin, İdil-Ural'ın batısında yer alan Müslüman olmayan Çuvaşların, yine Müslüman olmayan Altay Türklerinin de bu yapıya dâhil edilebileceğini söylemiştir. Buradaki kabilelerin kaynaşmasının ve birliğin sağlanmasının umûmî, millî ve edebî bir lisânın ortaya çıkmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir.²⁴

²⁰ Bütün Türk kavimlerinin mâzî ve haldeki "âsâr, efâl, ahvâl ve muhitini" öğrenme ve öğretme gayesini benimsemiş olan Türk Ocakları'nın dergisi *Türk Yurdu*, ilk olarak 1911'de yayınlanmaya başlamıştır ve halen yayın hayatını devam ettirmektedir.

²¹ 1932-1934 yılları arasında Ahmet Caferoğlu'nun başyazarlığında aylık olarak çıkarılan *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, sadece Azerbaycan değil Türkistan, Kırım, Kazan ve Doğu Avrupa'daki Türk toplulukların kültürleri, dilleri ve tarihleri hakkında bilgi vermeye odaklanmıştır.

²² Hüseyin Nihal Atsız tarafından çıkarılmış olan derginin yazarları arasında çok sayıda Rusya'dan gelen aydın da bulunmaktadır.

²³ Zeki Velidi Togan, *Türklüğün Mukadderâtı Üzerine*, Haz. Tuncer Baykara, Yağmur Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1977, s. 40.

²⁴ Görücü, a.g.t., s. 90; Nadir Özbek, "Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan'dan Büyük Türkistan'a", s. 298-300.

Togan'ın Tarihçiliği

Togan, ilmi araştırmalarına Türkistan tarihi ağırlıklı olarak buradaki Türk kavimlerinin tarihini tetkik etmek, öğrenmek ve öğretmek amacıyla yoğunlaşmıştır. Bu yönüyle o, Türkiye'deki umumî Türk tarihi araştırmalarının kurucularından birisi olarak kabul edilir.²⁵ Togan, Türklerin tarihine sülalelerin, devletlerin ve bölgelerin tarihi olarak değil, bir bütün olarak bakmış ve bu durum eserlerine de yansımıştır. *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde tarihe bir sistematik halinde yaklaşmış, Türklerde “Kağanlı dönemler” ve “Yabgulu dönemler” olmak üzere ikili bir siyasi kültür olduğunu vurgulamıştır. Onun ileri sürdüğü “ülüş sistemi” şeklinde gelişen kültürün hanlar ve beyler arasında nöbetleşe değişim göstermesi ve birbirine geçişli olması Türk tarihinin bütünlüğünü oluşturmaktadır.²⁶

Togan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Köprülüzade Fuad'ın imzası ile “Umûmî Türk Tarihi” tedarisini deruhde etmek amacıyla yapılan davete 26 Ocak 1927'de icabet ettiğinde, ilk dersine başlarken Türk tarihine bakışını izah etmiş, Türk tarihi incelenirken nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca tarih araştırmalarında yabancı dil bilmenin önemini belirterek araştırmacıların birlikte çalışmaları gerektiğini de söylemiştir:

“Milletimizin eski ve ortaçağ Asya ve Avrupa tarihinde oynadığı rol cihanşumüllük, muhtelif kavimler ve medeniyetler tarihiyle girift bir şekilde bulunmak bakımından dünya tarihinde ancak 18. - 19. asırlarda İngiltere'nin bu iki kıta tarihinde oynadığı cihanşumül rol ile karşılaştırılabilir. Yani tarihimizin seyri, bu tarihi, tekmül Asya ve Avrupa milletleri tarihiyle birlikte öğrenmeyi icâb ettirmektedir. Biz tarihimizi;

1- Bir taraftan Türkiye tarihini Yakın Şark, Akdeniz sahası ve Avrupa tarihi ile birlikte,

2- Diğer taraftan Umûmî Türk, yani Türk kavimleri tarihini Asya ve Şarkî Avrupa, bilhassa Çin, Hind ve Rusya tarihi ile birlikte iki koldan öğrenmek mecbûriyetindeyiz.

Biz eski İskitler, Garbî Hunlar, Peçenek ve Bulgarlar, nihayet Osmanlılar tarihini öğrenmek için eski Yunanca ve Latince, Şarkî Hunlar tarihi ve umum Orta Asya tarihinin her devri için Çince; tarihimizin Budist devrini, hafriyatlarda çıkmakta olan tarihi vesikaları öğrenmek içinde Hindce, eski İran dillerini orta ve yeni çağlar için Arap ve Fars dillerini öğrenmek mecbûriyetindeyiz. Elbette bunlar tek bir insanın yapacağı iş değildir. Arapça ve Farsça ve üç Avrupa ilim dilini bilen Türk Tarih mütehasıslarından birisi Çince, diğeri Hind ve Eski İran dillerini, üçüncü birisi Latin ve Grek dillerini, dördüncü biri de Slav ve Rus dillerini bilmek mecbûriyetinde olacak ve Türk Tarihi, bu dilleri bilen mütehasısların beraberce, aynı çatı altında çalışmaları süretiyle öğrenilebilecektir.”²⁷

²⁵ Şerif Mardin, “Abdurheshid Ibrahim and Zeki Velidi Togan in the History of the Muslims of Russia”, s. 112.

²⁶ İsenbike Togan, “Umumi Türk Tarihine Giriş: Zeki Velidi Togan'ın Türklerin Tarihini Bir Sistem İçinde Kurgulayışı”, s. 161-162.

²⁷ Zeki Velidi Togan, “İstanbul Üniversitesi'nce Yapılması Gereken İşlerden Birisi”, *Türk Yurdu*, C. 2, S. 10 (292), Ocak 1961, s. 21.

Togan'ın 1927'de tarih araştırmaları için dile getirdiği bu değerlendirmeler, onun Türk tarihçiliğine bakışını açıkça gösterdiği gibi, gelecekte umumî Türk tarihçilerinin izleyeceği yolu da işaret etmekteydi.

Togan'a göre Türk tarihi çok geniş sahaları kapsadığı için bunu ancak Türk tarihçileri kendi aralarında ve Batılı âlimlerle geniş işbirliği temin etmekle başarabilirlerdi. Bununla birlikte Togan Türk tarihçilerin eserlerinin Batı dillerine çevrilerek, bunların Batılıların tenkidine tabi tutulması gerektiğini savunuyordu. Yalnızlığın ve başkalarını küçümseyerek kendini üstün görme veya birilerine taraftarlık etmenin iyi bir şey olmadığını söyleyen Togan, Türk tarihçilerinin kendi kabuğuna çekilmeyip Moğol, Çin, Hind, Eski İran ve Slav dillerinde Türk kavimleri ve Türkiye tarihine dair ilmi neşriyattan ve bu dillerde yazılmış vesikalardan istifade husûsunu öğrenmekte yardım edecek Batılı uzmanlarla beraber çalışılmasının gerekliliğini vurguluyor ve bu konuyla ilgili olarak onun net ifadesiyle "*İnfirâd ve taassub bizim için muzırdır.*" diyordu.²⁸

Togan, *Tarihte Usûl* adlı eserinde tarihçinin bir hadiseyi incelerken yöntem bakımından nasıl bir yol izlemesi gerektiğini anlatmıştır. Ona göre, tarihçi bir olay hakkında eser yazabilmek için hadiselerin sebep ve münasebetlerini tayin ederken insan hayatı üzerinde müessir olan ruhi ve tabii amilleri kavrayabilmelidir. Bununla beraber vesikaların tamiri mümkün olan eksiklerini, eğer isterse, usûlü dairesinde ikmal etmesini de bilmelidir. Olayların tasnifi ve aydınlatılmasında tarafsız olmalı ve nihayet böyle bir eser vücuda getirmekte olan tarihçi elde ettiği neticeleri usule göre hareket ederek bazı ilmi kaideler şekline çevirmeyi ve genelleştirmeyi de bilmelidir.²⁹

Halil İnalıcık, Togan anısına düzenlenen bir panelde,³⁰ Batılı ilim adamlarının Togan'ın tarih ilmindeki otoritesinden dolayı ona gösterdikleri saygıyı şu anısıyla ifade etmiştir:

*"İlk defa 1873'te Paris'te, sonra Avrupa'nın müteaddid ilim merkezlerinde her üç senede bir defa toplanan Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi 22. İctima'ı 1951 yılında İstanbul'da toplanmıştı. Dünya'nın muhtelif üniversitelerinden buraya gelen ve her biri alanlarında seçkin ilim adamları olan bu müsteşrikler Togan'a büyük saygı gösterdiler ve onun tarih bilminde bir otorite olduğunu ifade ettiler."*³¹

İnalıcık'a göre Togan, Türk tarihçiliğinin temellerini atmış bir ilim adamıydı. Nitekim Togan ilk Türk tarih metodoloji kitabı olan *Tarihte Usûl*'ü kaleme al-

²⁸ Zeki Velidi Togan, "İstanbul Üniversitesi'nce...", s. 21.

²⁹ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969, s. 107.

³⁰ Türk tarihçiliğinde önemli bir yer işgal eden Z.V. Togan anısına Prof. Dr. Ali Birinci'nin başkanlığı döneminde Türk Tarih Kurumu tarafından doğumunun 120. ve ölümünün 40. yılı münasebetiyle anma paneli düzenlenmiştir (24 Aralık 2010). Türkçe konuşan ülkelerin kültür bakanları konseyi de 2010 yılını Zeki Velidi Togan yılı ilan etmiştir.

³¹ Halil İnalıcık, "Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ı Anma Paneli", 24 Aralık 2010 Cuma, Saat: 14:30 - 17.00, Türk Tarih Kurumu Konferans Salonu, Sıhhiye / Ankara (İnalıcık'a ait olan bu sözler, paneldeki konuşması sırasında tarafımdan not edilmiştir. Panelin kayıtları Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunmaktadır. Aynı toplantıdaki diğer konuşmacıların sözleri de tarafımdan kaydedilmiştir. Bundan sonra diğer dipnotlar için sadece panelin adı verilecektir.)

mıştır. Hayatı boyunca onun tüm uğraşı Türk tarihinin kaynaklarını bulmak olmuştur. Bu bağlamda; İbn Fadlan'ı 1940'da Almanca olarak neşretmiştir.³² Reşideddin'in tercüme ettiği Oğuz Destanı'nı³³ hasta bulunduğu ömrünün son dönemlerinde bastırması, hatta Reşideddin'in eserini satır satır ezberlemiştir.³⁴

Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlen "Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ı Anma Paneli"nde konuşan Prof. Salih Tuğ, Togan'la yaklaşık 15 yıl beraber çalışmış bir ilim adamı olarak onun tarihçiliği hakkında şunları söylemiştir:

*"Togan Orta Asya'da Basmacılar Hareketi'ne katıldığı sıralarda Türk Milleti'nin mukadderâtı için bir taraftan kurşun sıkarken bir taraftan da yakın dostu Abdulkadir İnan'la beraber kitabeleri istinsah etme fırsatını bulmuştur. Bu onun en önemli özelliğidir. Yani Togan nerede ve ne şartta olursa olsun daima ilimle uğraşmıştır."*³⁵

Kızı İsenbike Togan ise aynı panelde, "Zeki Velidi'nin bir devletin tarihini ele alırken olaya sadece hükümdarlar nezdinde bakmadığını daha ziyade bölgedeki kabilelerin coğrafi ve tarihi şartlarına da önem verdiğini ve bu şekilde değerlendirdiğini" belirtmiştir.³⁶

Zeki Velidi Togan, tarihi iyi bilen, geçmişte yaşanmış olayları ve olguları analiz ve sentez metoduyla yorumlayan, bunun akabinde de mevcut durumda ve gelecek zamanlarda olabilmesi muhtemel olayları tahmin edebilme yeteneğine sahip bir Türk tarihçisidir. Bu bağlamda Cihan komünizminin Hür Dünya'ya karşı en ağır savaşının Güney-Doğu Asya'da cereyan edeceğini daha 1929'da tahmin etmiş olması bu hususta verilecek en güzel örneği teşkil etmektedir. Togan, bazı eserlerinde Asya'da yaşanan problemlerin iktisadi olarak bölgenin inkişaf etmesi suretiyle çözüleceği fikrini işlemiştir. Bunun da İstanbul'dan başlayıp, İran üzerinden Asya'nın güneyine Pakistan ve Hindistan'a kadar geniş kara yollarının yapılmasıyla mümkün olacağını söylemiştir. Yapılan bu yol, eski ipek yollarını canlandıracak ve Asya'nın yeniden inkişaf etmesine vesile olacaktır. Togan, 1960 senesinde Ankara Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta dünya genelinde Türkistan'la ilgili çıkan yeni eserleri incelediğini ve bunların bazılarında ileri sürülen fikirlerin 1929 yılında yazmış olduğu "Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi" adlı eserinde söylediklerine uyduğunu görünce büyük haz duyduğunu ifade etmiştir.³⁷ Bu durum

³² Zeki Velidi Togan, "Türk Kültürü İle İlgili Milletlerarası Kongreler", *Türk Yurdu*, C. 6, S. 1 (331), Ocak 1967, s. 4.

³³ A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1982.

³⁴ Halil İnalçık, "Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ı Anma Paneli."

³⁵ Salih Tuğ, "Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ı Anma Paneli."

³⁶ İsenbike Togan, "Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ı Anma Paneli."

³⁷ Zeki Velidi Togan, "Asyanın Mukadderatı", *Türk Yurdu*, C. 2, S. 5 (287), Ağustos 1960, s. 43.

Togan'ın olaylara ne kadar isabetli bir şekilde baktığına ve ileri görüşlülüğüne bir örnektir.

Togan'ın *Türk Yurdu*'ndaki yazılarına bakıldığında onun Türk kültürü ve tarihiyle ilgili toplanan milletler arası kongrelere önem verdiği dikkat çekiyor. Dünyanın muhtelif şehirlerinde toplanan bu kongrelere Togan bizzat katılmış ve bildiriler sunmuştur. İran, İtalya, İngiltere ve daha pek çok ülkede uluslararası kongrelere davetli olarak katılmış ve müşahedelerini kaleme aldıktan sonra *Türk Yurdu*'nda neşretmiştir.³⁸ Her defasında farklı ülkelerde toplanan Şarkiyatçılar Kongresi'nin Türkiye'de de toplanması için çaba sarf etmiştir. Bu toplantılara yeteri kadar maddi destek verilmemesinden de yakınmıştır. Togan'ın yazılarına baktığımızda Türk ilim çevrelerinin kalitesinin yükselmesi için mücadele ettiği görülmektedir.

Tahran'da 9-15 Mart 1965'te RCD (Regional Cooperation of Development, yani İran, Türkiye ve Pakistan'ın gelişmede muntakavi işbirliği teşkilâtının müşterek kültür mirası mevzuu üzerine düzenlenen kongrede okuduğu tebliğde Togan, dil ve alfabe meselesi üzerinde durmuştur. Burada Togan, bu üç milletin milli dillerine tarihte geçirdikleri fiili temaslar neticesinde ve müşterek dinleri olan İslâmiyet yoluyla gelen ortak kelime ve ifâdelerin "*lisân temizlenmesi*" uğrunda fedâ edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.³⁹ Hakikaten Slav-komünizminin bu dönemlerde komşu kavimlerin dillerini kendi siyasi planlarına uygun bir şekilde parçalamak ve bunları siyasi istikrardan mahrum bırakmak istedikleri malumdur. Bundan dolayı Togan, kelimelerin bu üç milletin dilinde yaygın bir şekilde kullanıldığı takdirde ortak bir kültürün yaşatılabileceğini ve komünizmin kendileriyle ilgili planlarına balta vurulabileceğini düşünmüştür.

Togan, Türk kültürü ve diline önemli katkıları olan batılı Türkologları da takip ediyor, hatta onların çoğunu yakından tanıyordu. Onların birçoğuyla birkaç senede bir toplanan müsteşrikler kongrelerinde bir araya geliyor ve birlikte projeler yürütüyorlardı. Togan, bu âlimlerden bazılarının çalışmaları hakkında yazılar yazdı. Bunlardan birisi de Kaare Groenbech'in vefatı üzerine kaleme almış olduğu yazıdır ve Groenbech'in Türk dili ve kültürü hakkında yaptığı çalışmalar hakkında bilgi vermektedir.⁴⁰

Togan, ABD'nin Münih'te Rusya meselelerine dair araştırma yapmak amacıyla kurmuş olduğu Sovyet Rusya'yı Öğrenme Enstitüsü'nün düzenlediği bir kongreye 24-25 Temmuz 1959'da katılmıştı. Dünya çapında Rusya ile meşgul olan meşhur âlimlerin katıldığı bu toplantıda tebliğler okunmuş, münakaşalar yapılmış ve Türk tarihini ilgilendiren konularda bazı neticelere varılmıştır. Togan bu kongrede Sovyetlerin umumî siyasetleri hakkında yapılan değerlendirmeleri özetleyerek yayınlamıştır.⁴¹

³⁸ Zeki Velidi Togan, "Türk Kültürü İle İlgili Milletlerarası Kongreler", *Türk Yurdu*, C. 6, S. 1 (331), Ocak 1967, s. 3-6; Zeki Velidi Togan, "Kembriç Müsteşrikler Kongresinde İslam ve Türk Bilgileri", *Türk Yurdu*, S. 242, Mart 1955, s. 660-664.

³⁹ Zeki Velidi Togan, "R.C.D. Milletlerinin Kültür Alanında Müşterek Gâyeleri (Notes to the Cultural Collaboration of RCD Nations)", *Türk Yurdu*, C. 4, S. 5 (311), Mayıs 1965, s. 4.

⁴⁰ Zeki Velidi Togan, "Türkolog Profesör Groenbech'in Vefatı", *Türk Yurdu*, Sayı: 265, Şubat 1957, s. 571-73.

⁴¹ Zeki Velidi Togan, "Sovyetlerin Umumî ve Asya Siyasetleri", *Türk Yurdu*, C. 1, S. 7 (277), Ekim 1959, s. 19-22.

Togan, 1951'de İstanbul'da toplanan XXII. Müsteşrikler Kongresi'nde kurulması kararı alınan İslam Araştırmaları sahasında Uluslararası İşbirliği Cemiyeti'ne hükümetten destek verilmemesinden dolayı ortaya çıkacak bazı problemlere temas etmiştir. Merkezi İstanbul'da olacak olan bu cemiyet, nizamnamesinin tasdiki için ve ilk yardımın yapılp bürosunun açılması durumunda varlığını devam ettirebilecekti. Fakat maalesef o tarihlerde bu teşkilatın açılması için gerekli adımlar atılmadığı için bu merkez faaliyete geçemedi. Esas problem ise SSCB'nin o dönemki adıyla Leningrad şehrinde düzenlenecek olan XXV. Uluslararası Müsteşrikler Kongresi'nde bu teşekkül Türklere ayrıldığı halde masraflara katılmamak yüzünden idare heyeti üyeliklerinin Rusların eline geçme ihtimaliydi. Togan, *Türk Yurdu*'nda yazdığı "*Bir Mektup*" adlı yazısında bu konuyla ilgili büyük üzüntü duyduğunu açıkça ifade etmekteydi. Türklere ayrılan bu cemiyete eğer Türkiye'den destek verilmezse İstanbul yerine Rusların desteğiyle Moskova'da kurulma olasılığı yüksekti. İşte o zaman Ruslar bu cemiyeti kendi siyasetleri doğrultusunda istedikleri gibi kullanabileceklerdi. Sovyetlerin ne yapmak istediklerini çok iyi tahmin eden Togan, bu endişeyi tüm benliğinde hissederken Türkiye'nin de uluslararası camiada yaşayacağı itibar kaybına dikkat çekiyordu.⁴²

Togan, Türk birliği hakkındaki görüşlerini ifade ettiği bir yazısında çeşitli Türk topluluklarının farklı birer milletmiş gibi ayrılmaya çalıştıklarına vurgu yaparak, onların daha küçük kabile isimleriyle anılmayı tercih ettiklerini söylemiştir. Bunda elbette bu kavimler üzerinde yabancıların hakimiyetini kolaylaştırıcı sebeplerin etkili olduğunu da vurgulamıştır. Yabancılarla karışık halde yaşayan ve coğrafi olarak da dağınık olan bazı Türk topluluklarının ideologları kendi milletlerine hayat hakkı kazandırmak için diğer küçük Türk kabilelerini ilhak ederek büyümeyi tasarladıklarından bahisle Togan; bu durumu Türk toplulukları arasındaki ihtilaf ve anlaşmazlığın kaynağı olarak görüyor. Mesela Azerbaycan Türklerinin, Kumuklarla birlikte Nogayları da kendilerine katmak istediklerini örnek verip, Kazanlı âlimlerin Nogayları Tatar saydıklarından onları kendilerine dahil ettiklerini söylüyor. Bir diğer örnek Özbeklerin Aral Gölü civarında yaşayan Karakalpakları kendilerine çekmek istemeleridir ki aslında Kazaklar onları kendilerinden saymaktadırlar. Dolayısıyla Togan, Türk toplulukları arasındaki bu mahalli teşkilatlanmaların Türk milletinin tek vücut olmasının önünde hastalık derecesinde bir engel teşkil ettiğini düşünmektedir. Aynı yazısında Togan, *Türk ve Tatar Tarihi*⁴³ adlı eserinin basılması sürecini anlatırken Türk tarihine bakışını açıklamıştır. Kitabını "*Türk Tarihi*" adıyla bastırma niyetinde olan Togan, Kazanlı bazı âlimlerin kitabın içeriğini değiştirerek Kazan ve Volga havzası tarihine dönüştürüp dar bir kalıba sığdırma tekliflerini reddederek *Türk ve Tatar Tarihi* olarak daha kapsamlı bir adla bastırmayı uygun bulmuştur.⁴⁴ Bu aslında onun Türk tarihine geniş bir gözle baktığını göstermektedir.

⁴² Zeki Velidi Togan, "Bir Mektup", *Türk Yurdu*, C. 1, S. 9, Aralık 1959, s. 46.

⁴³ Ahmed Zeki Velidi, *Türk ve Tatar Tarihi*, Millet Kütüphanesi, Kazan 1912.

⁴⁴ Zeki Velidi Togan, "Türk Zümreleri Arasında Mahalli "Milli" Taazzuv Tecrübeleri ve Türk Milli Birliği", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 8, 15 İlkkanun 1942 (Yılki Yılı), s. 245-248.

Togan, Türk tarihine bakışını gösteren bir başka düşüncesini Türkiye haricindeki Türkleri tanımlamak için kullanılan ifadeler hakkında yazdığı makalesinde ifade etmiştir. Türkiye dışında yaşayan Türklere Dış Türkler denilse de onları tanımlayan kesin ifadeler bulunması gerekmektedir. Bu hususla ilgili olarak Mısır Türkleri, Balkan Türkleri veya İran Türkleri gibi ifadelerin isabetli olduğunu zikretmiştir. Şimal Türkleri ve Cenub Türkleri gibi tabirlere ise karşı çıkmıştır.⁴⁵ Çünkü Kazan Türklerine Şimal Türkleri diyenler olsa da bu tanımın içine Çuvaşlar ve Sibir Türkleri de girmektedir. Aynı şekilde İran Türklerine Cenup Türkleri denilse de bu tabirin içine Hindistan ve Afganistan Türkleri dahil oluyor. Dolayısıyla bu tabirler tam olarak kastedilmek isteneni ifade etmiyor. Togan, Orta Asya ve İdil taraflarının Türklerini ifade etmek için onların yaşadıkları ülkeye Türkili diyerek oralı Türklere de Türkili Türkleri denilmesini teklif ediyor. Farsçadan gelen “*stan*” edatıyla oluşturulan Kazakistan, Türkmenistan, Türkistan gibi ülkelere isim verilmesi anlaşılır olsa da Türkistan veya Türkistan Türkü tabirinin Orta Asya ve İdil Türkleri için uygun olmadığını söyleyerek yine bütünleştirici bir bakışa sahip olduğunu göstermiştir.⁴⁶

Dünya literatürünü takip eden Togan, bunların Türk tarihini ilgilendirenlerini tetkik ederek *Türk Yurdu*’nda yazmıştır. Bunlardan birisi Aziz Suryal Atiya’nın *The Crusade in the Later Middle Ages* adlı eserinin tanıtımını yaptığı yazısıdır.⁴⁷ Bir diğeri Katherina Otto—Dorn’un *Das İslamische İznik (İstanbul Forchungen)*, Berlin 1941, adlı eseridir. Bu eser, İznik’teki Osmanlı dönemine ait cami, medrese, mescid, tekke, türbe, imaret gibi Türk-İslam mimari eserlerinin incelenmesidir.⁴⁸

Togan, kendi tarih görüşünü izah ettiği bir yazısında; “*tarih, muasır hayat meselelerini mukaddematı ile öğretmektir*” diyordu. Tabi bu durum yine ona göre; muasır hayatla ilgisi olmayan tarihi olayları öğrenmenin gereksiz olduğu anlamına gelmiyordu.⁴⁹

Sonuç

Zeki Velidi’nin Türkiye’ye geldikten sonra *Türk Yurdu*’nda yazmış olduğu makaleleri onun bu dönemdeki ilmî faaliyetlerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Çünkü eserlerinde genel itibariyle işlediği fikirlerini aslında *Türk Yurdu*’ndaki yazılarından öğrenmek mümkündür. Bunlardan bazılarının Türk Ocağı’nda verdiği konferansların yazıya geçirilmiş hali olması, eserleri ve tarih görüşü hakkında kendi süzgecinden geçmiş bilgiyi okuyucuya sunmaktadır.

⁴⁵ Halbuki Togan, 1917’de Bütün Rusya Müslümanları Kongresi için hazırladığı bir raporda Doğu, Orta ve Güney Türkleri şeklinde bir sınıflandırma yapmıştı. (Bkz. Ahmet Kanlıdere, “Zeki Velidi Togan’ın Fikri İnkişafı”, s. 42-43.) Ancak zaman içerisinde yaşadığı fikri tekamül bu konudaki düşüncesinde bir değişim yaşamasına neden olmuştur.

⁴⁶ Zeki Velidi Togan, “Haric Türklerini İfade Eden Tabirler”, *Türk Yurdu*, C. 26, S. 1, 1 Eylül 1942, s. 2-4.

⁴⁷ Zeki Velidi Togan, “İntikad ve Bibliyografya: Aziz Suryal Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*”, *Türk Yurdu*, C. 26, S. 4, 15 İlkteşrin 1942 (Yılki Yılı), s. 126-128.

⁴⁸ Zeki Velidi Togan, “İntikad ve Bibliyografya: Katherina Otto-Dorn: *Das İslamische İznik*”, *Türk Yurdu*, C. 26, S. 2, 15 Eylül 1942 (Yılki Yılı), s. 62-64.

⁴⁹ Zeki Velidi Togan, “Asyanın Mukadderatı”, *Türk Yurdu*, C. 2, S. 5 (287), Ağustos 1960, s. 43.

Togan'ın *Türk Yurdu*'ndaki yazılarını incelediğimizde onun birkaç mesele üzerine yoğunlaştığını tespit ettik. Bunlar; tarihçiliğin nasıl yapılacağı, Türklerin ilmi olarak uluslararası alanda öne çıkmaları gerektiği ve bilimsel toplantılara katılmanın önemi, Türkistan'da yaşanan problemlerin nasıl halledileceği meselesi, Türklerin birliği meselesi, Sovyetlerin genel siyasetleri ve yabancı ilim adamlarının eserlerinin takip edilmesinin önemidir.

Zeki Velidi'nin *Türk Yurdu*'ndaki yazıları onun tarihçiliği hakkında fikir vermektedir. Tarafsız olunması gerektiğine sık sık vurgu yapmıştır. Mesela çağdaşı olan pek çok tarihçinin millî devletin Türk Tarih Tezi'ne yönelik olumlu görüşüne rağmen, onun bu teze karşı eleştirel bir tavır takınması, tarafsız bir tarihçi olduğunu göstermektedir. Çünkü Togan, *Tarihte Usûl* adlı eserinde de söylediği gibi bir tarihçinin olayların tanzim, tasnif ve tenvirinde tarafsız olması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte, Türklerin tarihte üç kıtada hüküm sürmelerinden dolayı, Türk tarihi araştırmalarının doğru bir şekilde yapılabilmesi için, bu kıtalarda yaygın bir şekilde konuşulan dillerin iyi bilinmesi gerektiğini savunmuştur. Onun bu düşüncesi laf da kalmamış, bizzat kendisi çok sayıda dil öğrenerek ve temel eserler yazarak bütün Türk tarihçilere örnek olmuştur.

Togan'ın *Türk Yurdu*'nda Yayımlanmış Makaleleri

Ahmet Zeki Velidi, "Kazan Hanlığı'nın Son Günleri", *Türk Yurdu*, C. 2, S. 7, 1328, s. 575-580.

_____, "Vambery'nin Eserleri (1-2)", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 7, 1329, s. 1060-1065; s. 1153-1157.

_____, "İbnü'l Fakih'in Yeni Nüshası", *Türk Yurdu*, C. 1, S. 4, Kanun-ı Sani 1340, s. 297-304.

_____, "Türk Efsânelerinde Millî Alâmetler", *Türk Yurdu*, C. 3, S. 14, Teşrin-i Sâni 1925, s. 134-147.

_____, "Türklerde Hars Buhranı" (Yazarın "Türk Harsına Ait Tedkikler" Adlı Eserinden İktibas), *Türk Yurdu*, C. 4, S. 24, Kanun-ı Evvel, 1926, s. 494-509.

Zeki Velidi Togan, "Argun Han'ın Kullandığı "Garb Denizi" Haritasına Dair", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 2, 15 Eylül 1942 (Yılki Yılı), s. 45-48.

_____, "İntikad ve Bibliyografya: Katherina Otto-Dorn: Das İslamische İznik", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 2, 15 Eylül 1942 (Yılki Yılı), s. 62-64.

_____, "İntikad ve Bibliyografya: Aziz Suryal Atiya, The Crusade in the Later Middle Ages", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 4, 15 İlkteşrin 1942 (Yılki Yılı), s. 126-128.

_____, "*Türk Yurdu*'nun Neşir Tekniğine Dâir", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 1, 1 Eylül 1942, s. 2-3.

_____, "Haric Türklerini İfade Eden Tâbirler", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 1, 1 Eylül 1942, s. 2-4.

_____, "Eski Türk Yazısı", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 2, 1942, s. 2-3.

_____, “Türk Zümreleri Arasında Mahalli “Milli” Taazzuv Tecrübeleri ve Türk Milli Birliği”, *Türk Yurdu*, C. 26, S. 8, 15 İlkkanun 1942 (Yılki Yılı), s. 245-251.

_____, “Türk Tarihinde Milli Birlik Nasıl Husule Geliyordu”, *Türk Yurdu*, C. 27, S. 1-2, 1-15 Son Kânun 1943 (Koyun Yılı), s. 1-8.

_____, “Kemric Müsteşrikler Kongresinde İslam ve Türk Bilgileri”, *Türk Yurdu*, S. 242, Mart 1955, s. 660-664.

_____, “Garbi Almanya, Mainz İlimler Akademisinde Türk Dili ve Kültür Tarihi Ana Kitabı Üzerine Çalışmalar”, *Türk Yurdu*, S. 257, Haziran 1956, s. 890-894.

_____, “Türkolog Profesör Groenbech’in Vefâtı”, *Türk Yurdu*, (265), Şubat 1957, s. 571-73.

_____, “Bir Mektup”, *Türk Yurdu*, C. 1, S. 9, Aralık 1959, s. 46.

_____, “Sovyetlerin Umumi ve Asya Siyasetleri”, *Türk Yurdu*, C. 1, S. 7 (277), Ekim 1959, s. 19-22.

_____, “Asyanın Mukadderatı”, *Türk Yurdu*, C. 2, S. 5 (287), Ağustos 1960, s. 40-44.

_____, “İstanbul Üniversitesi’nce Yapılması Gereken İşlerden Birisi”, *Türk Yurdu*, C. 2, S. 10 (292), Ocak 1961, s. 21-24.

_____, “Fransa’da Rus Mahkumu Türklerin Yayınlarını Öğrenme Yolunda İyi Bir Teşebbüs”, *Türk Yurdu*, C. 3, S. 6 (300), Temmuz 1963, s. 9.

_____, “Türk Kavimleri Tarihine Dair Milletlerarası Bir Teşebbüse Gösterilmekte Olan Yanlış İstikamet”, *Türk Yurdu*, C. 3, S. 6 (300), Temmuz 1963, s. 15-19.

_____, “R.C.D. Milletlerinin Kültür Alanında Müşterek Gayeleri”, *Türk Yurdu*, C. 4, S. 5 (311), Mayıs 1965, s. 1-8.

_____, “Karahanlılar Tarihine Ait Bazı Kayıtlar”, *Türk Yurdu*, C. 5, S. 11 (329), 1966, s. 7-10.

_____, “Köroğlu Destanı’nın Bazı Eski Rivayetlerine Dair”, *Türk Yurdu*, C. 5, S. 7 (325), Temmuz 1966, s. 10-13.

_____, “Hamdullah Suphi Bey’e Ait Bazı Hatıralar”, *Türk Yurdu*, C. 6, S. (332), Şubat 1967, s. 27-29.

_____, “Türk Kültürü İle İlgili Milletlerarası Kongreler”, *Türk Yurdu*, C. 6, S. 1 (331), Ocak 1967, s. 3-6.

Kaynaklar

a) Araştırma Eserler

ACAR, Serkan: “Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi”, *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, 2017, s. 181-200.

BAYKARA, Tuncer: *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

DURAK, Süha: *Zeki Velidi Togan’ın İlmî Hayatı, Din ve Tarih Görüşü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016.

GÖRÜCÜ, Çağdaş: *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

KAÇALIN, Mustafa S. - TÜRKÖĞLU, İsmail: "Katanov, Nikolay Fyodoroviç", *TDVİA*, XXV, Ankara 2002.

KANLIDERE, Ahmet: "Zeki Velidi Togan'ın Fikri İnkişafı", *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 23-48.

KANLIDERE, Ahmet: *Kadimle Cedit Arasında Musa Carullah: Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.

KAPUSUZ, Sueda: *Zekî Velîdî Togan'ın Rusya'da (Şûrâ, Vakit ve Süyüm Bike'de) Yayınlanan Makaleleri: İnceleme ve Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

MARDİN, Şerif: "Abdurheshid Ibrahim and Zeki Velidi Togan in the History of the Muslims of Russia", *Rethinking Central Asia*, ed. Korkut A. Ertürk, It-haca Press, Lübnan 1999, s. 111-128.

ÖZBEK, Nadir: "Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan'dan Büyük Türkistan'a", *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Ed.: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, 2017, s. 293-307.

ÖZERCAN, Ömer: *Bir Medeniyet ve Tarih Mütefekkeri Zeki Velidi Togan*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

SALİHOV, Akhat: *Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın Hayatı ve Muhaceretten Evvel Rusya'da Yayınlanmış Eserleri*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

[TOĞAN] Ahmed Zeki Velidi, *Türk ve Tatar Tarihi*, Millet Kütüphanesi, Kazan 1912.

TOĞAN, A. Zeki Velidi: *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlîli*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1982.

TOĞAN, İsenbike: "Umumî Türk Tarihine Giriş: Zeki Velidi Togan'ın Türklerin Tarihini Bir Sistem İçinde Kurgulayışı", *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, Editör: Serkan Acar, Akçağ Yayınları, 2017, s. 161-180.

TOĞAN, Zeki Velidi: "Asyanın Mukadderatı", *Türk Yurdu*, C. 2, S. 5 (287), Ağustos 1960, s. 40-44.

TOĞAN, Zeki Velidi: "Bir Mektup", *Türk Yurdu*, C. 1, S. 9, Aralık 1959, s. 46.

TOĞAN, Zeki Velidi: "Hamdullah Suphi Bey'e Ait Bazı Hatıralar", *Türk Yurdu*, C. 6, S. (332), Şubat 1967, s. 27-29.

TOĞAN, Zeki Velidi: "Haric Türklerini İfade Eden Tâbirler", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 1, 1 Eylül 1942, s. 2-4.

TOĞAN, Zeki Velidi: "İntikad ve Bibliyografya: Aziz Suryal Atiya, The Crusade in the Later Middle Ages", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 4, 15 İktisrin 1942 (Yilki Yılı), s. 126-128.

TOĞAN, Zeki Velidi: "İntikad ve Bibliyografya: Katherina Otto-Dorn: Das İslamische İznik", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 2, 15 Eylül 1942 (Yilki Yılı), s. 62-64.

TOGAN, Zeki Velidi: “İstanbul Üniversitesi’nce Yapılması Gereken İşlerden Birisi”, *Türk Yurdu*, C. 2, S. 10 (292), Ocak 1961, s. 21-24.

TOGAN, Zeki Velidi: “Kembric Müsteşrikler Kongresinde İslam ve Türk Bilgileri”, *Türk Yurdu*, S. 242, Mart 1955, s. 660-664.

TOGAN, Zeki Velidi: “R.C.D. Milletlerinin Kültür Alanında Müşterek Gâyeleri (Notes to the Cultural Collaboration of RCD Nations)”, *Türk Yurdu*, C. 4, S. 5 (311), Mayıs 1965, s. 1-8.

TOGAN, Zeki Velidi: “Sovyetlerin Umumî ve Asya Siyasetleri”, *Türk Yurdu*, C. 1, S. 7 (277), Ekim 1959, s. 19-22.

TOGAN, Zeki Velidi: “Türk Kültürü İle İlgili Milletlerarası Kongreler”, *Türk Yurdu*, C. 6, S. 1 (331), Ocak 1967, s. 3-6.

TOGAN, Zeki Velidi: “Türk Zümreleri Arasında Mahalli “Milli” Taazzuv Tecrübeleri ve Türk Milli Birliği”, *Türk Yurdu*, C. 26, S. 8, 15 İlkkanun 1942 (Yılki Yılı), s. 245-251.

TOGAN, Zeki Velidi: “Türkolog Profesör Groenbech’in Vefâtı”, *Türk Yurdu*, (265), Şubat 1957, s. 571-573.

TOGAN, Zeki Velidi: *Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, Tan Matbaası, İstanbul 1969.

TOGAN, Zeki Velidi: *Tarihte Usûl*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1969.

TOGAN, Zeki Velidi: *Türklüğün Mukadderâtı Üzerine*, Haz. Tuncer Baykara, Yağmur Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1977.

TÜRKOĞLU, İsmail: *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin (1858-1936)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

TÜRKOĞLU, İsmail: *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997.

b) Konferans Notları

İNALCIK, Halil: “Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan’ı Anma Paneli”, 24 Aralık 2010 Cuma, Saat: 14:30 - 17.00, Türk Tarih Kurumu Konferans Salonu, Sıhhiye / Ankara.

TOGAN, İsenbike: “Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan’ı Anma Paneli”, 24 Aralık 2010 Cuma, Saat: 14:30 - 17.00, Türk Tarih Kurumu Konferans Salonu, Sıhhiye / Ankara.

TUĞ, Salih: “Doğumunun 120. ve Ölümünün 40. Yılında Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan’ı Anma Paneli”, 24 Aralık 2010 Cuma, Saat: 14:30 - 17.00, Türk Tarih Kurumu Konferans Salonu, Sıhhiye / Ankara.

Extended Abstract

Intellectual Evolution Of Zeki Velidi Togan And His Historiography According To His Articles In The *Türk Yurdu*

Zeki Velidi Togan was born in 1890 in Kuzen Village in Bashkortostan. The family circle played a major role in the education of Zeki Velidi, who learned Arabic and Persian from his parents. In his youth, he read the works of Tatar reformist Islamic scholars and was influenced by some of them. Later, he joined the Russian Orientalist circle and was in close contact with the Russians. He followed the studies of Russian scholars on general Turkish history. Togan approached his studies on Turkish history from a general perspective. He has become a worldwide authority on the history of Turkistan. He has made the first Turkistan historical research in the modern sense in Turkey. He also has carried out studies on the methodology of history for the first time in Turkey. His writings in *Türk Yurdu* actually reflect a summary of the ideas which he put forward throughout his scientific life. For this reason, in our study, we aimed to make inferences about his historiography by examining his articles in *Türk Yurdu*. First, we examined the circles that influenced his ideas, and then we evaluated his historiography and view on general Turkish history according to his writings in *Türk Yurdu*.

This study aims to evaluate the historiography understanding according to Togan's writings in *Türk Yurdu*. In this study, the method that Togan wanted to teach historians was examined. In addition, his views on the importance of learning foreign languages, cooperation with foreign scientists and the necessity of attending international congresses were examined.

Throughout his life, Togan has dealt with the issues of Turks. This interest influenced his intellectual world. In addition, these issues shaped his scientific and political life. His political activities started with the dissolution of the Russian Empire. He went to Turkistan after having a political conflict with the Bolsheviks. There he joined the Basmacı Movement and continued its struggle. After the death of Enver Pasha, he went to Europe and preferred to carry the Turkistan problem to the international arena. After that, he focused more on his scientific studies in Europe.

After the invitation of Hamdullah Suphi, he came to Turkey and was appointed as a professor at Istanbul University. Togan met the demand for the employment of qualified scientists needed by the Republic of Turkey. He initiated General Turkish Historical Research in Turkey. In addition, he showed Turkish historians how to do modern history research. As soon as Togan arrived in Turkey, he conducted research on important sources of Turkish history and made discoveries about some unknown sources.

According to Togan, Turkish history covers large areas. Therefore, Turkish historians should cooperate with themselves and Western scholars. In addition, Togan argued that the works of Turkish historians should be translated into Western languages and subjected to Western criticism. Also, according to Togan, the historian must be neutral in the classification and illumination of events.

Togan followed Western Turkologists who made significant contributions to Turkish culture, history and language. He even knew most of them closely. Togan also attached great importance to international congresses on Turkish culture and history. For this reason, he participated in Congresses that took place in many parts of the world. For example, he attended scientific meetings in Iran, Italy, the United Kingdom and many other countries. After attending meetings in these countries, he wrote his observations and published them in the *Türk Yurdu*. In this regard, he has been a guide for Turkish historians.

Zeki Velidi has written articles in Turkist journals such as *Türk Yurdu*, *Yurt Bilgisi* and *Orhun*. Just like other nationalist Turkish intellectuals who came to Turkey from Russia. Togan believed that cultural unity should be achieved among the Turks. In fact, the general opinion of other intellectuals from Russia was in this direction. Togan suggested that the most conscious part of the Turks was the Anatolian Turks.

Zeki Velidi Togan adopted the idea of "*Ulugh Turkestan*", which he believed would ensure the unity of the Turks. At the General Turkistan Congress in Tashkent on September 10-22, 1922, he claimed that "*Ulugh Turkestan*" could be a Federation consisting of three regions: Central, Western and southern. He also predicted that the eastern parts of Bashkortostan, called "*Little Bashkortostan*", could be located in West Turkestan.

When we examined Togan's writings in the *Türk Yurdu*, we found that he focused on several issues. One of them is how to make historiography. He emphasizes the importance of attending scientific meetings. Others are how to solve the problems in Turkestan, the question of the unity of the Turks and the general policies of the Soviets. Togan also pays attention to following the works of foreign scholars.

Togan is a Turkish historian who knows history well, interprets events and facts that have happened in the past by means of analysis and synthesis, and has the ability to predict events that are

likely to happen in the current state and in future times. In some of his works, he wrote that the problems in Asia would be solved economically by the development of the region. At the same time, he evaluated Turkish history with a holistic view in his works.

Zeki Velidi's writings in *Türk Yurdu* give an idea about his historiography. He often emphasized the need to be an objective historian. For example, despite the positive views of many contemporary historians on the Turkish History Thesis, his critical attitude towards this thesis shows that he is an objective historian. Togan also touched on this issue in his work "*Tarihte Usul*" and wrote that a historian should be impartial in revealing the events.